

Βιοτεχνολογία: Ήθος, τέχνη και τεχνική

Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου

Ἀναπλ. Καθηγητοῦ στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν *

Διευκρινήσεις

Σύμφωνα μέ τήν πρόθεση τῶν διοργανωτῶν τοῦ Κύκλου ὀμιλιῶν μέ τίτλο “Ἡ ἄλλη πλευρά τῆς Βιοτεχνολογίας”, στόχος εἶναι νά ἐξεταστεῖ ἡ “σκοτεινή” πλευρά της. Αὐτή πού δέν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ νομίματος. Γιατί ἡ φωτεινή πλευρά της, ἀναφέρεται στή δημιουργία προοπτικῶν καί νέων ὁριζόντων στίς ἐφαρμογές της.

Δέν εἶναι ὁμῶς δυνατόν ν’ ἀφεθοῦν ἔξω ἀπό τήν ἐνασχόλησή μας οἱ τριβές πού δημιουργεῖ καί οἱ ἀμφισβητήσεις σέ κοινωνικό, ἠθικό ἀκόμη καί πολιτιστικό ἐπίπεδο, ὅπως ἀνέγραφε καί τό ἀγγελτήριο τῶν Εἰδικῶν Μορφωτικῶν Ἐκδηλώσεων. Ἦδη τήν περασμένη Τρίτη πέραν τῶν ἐπιτευγμάτων καί τῶν προοπτικῶν τῆς Γενετικῆς Μηχανικῆς τέθηκαν καί κάποιοι προβληματισμοί καί ἐπιχειρήθηκε -μέ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας “Εὐρωβαρόμετρο 1997”- νά ἐξακριβωθεῖ ἡ θέση τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀπέναντι στή βιοτεχνολογία, ἡ ὁποία γιά πολλούς παραμένει ὡς ἡ γνωστή - ἄγνωστη.

Δέν θά θελήσω νά ἐπιμείνω στό ἀντιθετικό φωτεινή - σκοτεινή πλευρά, γιατί αὐτό μπορεῖ νά ὑπονοεῖ ποιοτική διάκριση, ἐνῶ ἀπλῶς θέλω νά ἐπισημάνω ἐστιασμό ἢ ὄχι τῆς προσοχῆς πρὸς αὐτή ἢ τήν ἄλλη πλευρά.

Ἀπαιτεῖται ὁπωσδήποτε καί ἡ ἐξέταση τῆς δεύτερης γιά νά ὑπάρξει σφαιρική ἀντίληψη τοῦ ὅλου πράγματος. Μόνο μία σύνολη ἀντιμετώπιση τῶν δυνατοτήτων καί τῶν δυσκολιῶν μπορεῖ νά ὀδηγήσει τήν ἀνθρωπότητα νά καρπωθεῖ τά ἐκπληκτικά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας καί νά ἀποφύγει τούς κινδύνους πού ἐνδεχομένως μπορεῖ νά ἐπιφέρει ἡ ἐφαρμογή τους καί ἰδιαίτερα μέσω ἐνός ἐλεγχόμενου χειρισμοῦ τοῦ γενετικοῦ ὕλικου ἐκ μέρους τῆς βιοτεχνολογίας.

Τά πλεονεκτήματα καί τά μειονεκτήματα δέν τά τοποθετῶ σέ ἐπίπεδο τῶν συνεπειῶν στόν ἄνθρωπο καί μόνο, γιατί ἡ χρησιμοποίηση τῶν γνώσεων γύρω ἀπό τούς μηχανισμούς τῆς ζωῆς καί τά μυστικά τοῦ μικροκόσμου ἐπιτρέπουν ἐπεμβάσεις πού κατευθύνουν τίς λειτουργίες τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν καί ἐκμεταλλεύονται τά προϊόντα τους. Ὑπάρχει μία συνεχῆς ἐπικοινωνία ὅλων τῶν μορφῶν ζωῆς, ἀπό τά βακτήρια μέχρι τόν ἄνθρωπο καί οἱ ἐπιπτώσεις της διαχέονται στόν σύμπαντα κόσμο. Γι’ αὐτό καί ἡ εὐθύνη ὅλων αὐτῶν τῶν χειρισμῶν εἶναι μεγάλη.

* Ο κ. Σταυροπούλος ἐπιθυμεῖ τήν πολυτονική μορφή στο κείμενό του.

Ευθύνη ή όποια πρέπει να ανταλακλά ένα όρισμένο ήθος και μία στάση σεβασμού της ζωής σε οποιαδήποτε μορφή. Ένα ήθος που είναι αποτέλεσμα μιας που θα όνομαζα φιλοκαλικής στάσεως, μακρῶς δηλαδή, επίτονης και επίμονης προσπάθειας άναμορφώσεως και ως εκ τούτου μεταμορφώσεως του ανθρώπου και του κόσμου επί τό αρχαίον κάλλος, που όλα όσα έγιναν ήσαν “καλά λία” σύμφωνα με τή διήγηση της Γενέσεως αλλά επιδιόχονταν και μία επί τά άριστω βελτίωση. Στην έξυπνέρτηση αυτού άκριβῶς του στόχου, της επιδιώξεως της καλύτερης δυνατής άρτιότητας, που άντανακλά και άνταποκρίνεται σε μία έξωτερική ένδόμυχη άρμονική διάταξη, σκοπεύει ή χρήση του όρου τέχνη που θέσαμε στον τίτλο της όμιλίας μας. Η τέχνη εδώ είναι κάτι που ξεπερνά μία ειδικότητα, μία επαγγελματική ικανότητα. Αυτό που θα κάνουμε ως επιστήμονες και ως άνθρωποι θα πρέπει να είναι ή δημιουργία ενός καλλιτεχνήματος, ενός έργου με αισθητική, που να άνταποκρίνεται σ’ αυτή τήν ένδόμυχη άρμονική διάταξη και στην περίπτωση μας σε μία ποιητική ζωής.

Αυτό βέβαια προϋποθέτει και κάτι άλλο πέρα από μία τεχνική που θέτει στή διάθεσή μας ένα σύνολο μεθόδων και κανόνων με τους όποιους επιτυγχάνεται όρισμένο αποτέλεσμα και μᾶς καθιστά ικανούς να χρησιμοποιήσουμε αυτές τίσ μεθόδους. Όσο αυτόνομη και να είναι ή άνάγκη μᾶς τεχνογνωσίας (know how) άπαιτείται επίσης ή υπέρβαση μᾶς τεχνοκρατικής αντίληψης που να λαμβάνεται άρκετά ύπόψη ό άνθρωπινος παράγοντας και όχι μόνο ό ανθρώπινος. Τό ήθος θα είναι συνεπῶς εκείνο που θα όδηγεί ώστε ή τεχνική να εφαρμόζεται βέβαια ως τεχνολογία και βιοτεχνολογία (ως πρακτική εφαρμογή) αλλά με τέχνη και επιστήμη, προϋποθέτοντας τήν εικόνα που έχουμε για τόν άνθρωπο και τόν κόσμο τήν όποια πολλές φορές λησμονούμε.

Όρθόδοξη άνθρωπολογική προσέγγιση

Είναι σημαντικό να προσδιορίσουμε τό τί εικόνα έχουμε σχηματίσει για τόν άνθρωπο, για τό ποιός είναι ό άνθρωπινος προορισμός, για τό ποιός είναι ό άνθρωπος. Τό άνθρωπολογικό ζήτημα είναι πρωταρχικής σημασίας και οι επιστήμες του ανθρώπου έχουν καιριο λόγο καθώς και ή Θεολογία, τήν όποια και έπροσωπῶ. Άλλωστε ή Θεολογία είναι και αυτή άνθρωπολογική Έπιστήμη, έφ’ όσον έχει, μεταξύ άλλων, ως αντικείμενο έρεύνης της τόν άνθρωπο και τά έργα του και διαθέτει ένα συγκροτημένο λόγο για τόν άνθρωπο, συγκεκριμένα τόν λόγο του Θεού. Αυτό συνιστά μία νέα διάσταση που μᾶς ώθει να έξετάσουμε τό όλο ζήτημα και από τή σκοπιά της Θεολογίας και να λάβουμε ύπόψη τίσ θεολογικές άπόψεις πριν λάβουμε οποιαδήποτε θέση. Βεβαίως, άποδοχή της θεολογικής διαστάσεως από τους συμμετέχοντες στον παρόντα διάλογο δέν σημαίνει ότι δέχονται όποσδήποτε τήν άποκεκαλυμμένη αλήθεια περί άνθρωπου. Τουλάχιστον όμως, δέχονται να διαφωτίσουμε τό όλο ζήτημα σύμφωνα με τίσ αρχές τίσ όποιες θέτει ή όρθόδοξη άνθρωπολογία, ιδιαίτερα μάλιστα σε ό,τι άφορᾶ στήν άναπαραγωγική λειτουργία, στήν όποια και θα επιμείνουμε μᾶς και προσφέρεται για άναλογική έξαγωγή συμπερασμάτων στή θεματική που συζητάμε άπόψε.

Ἐπιγραμματικά ἀναφέρουμε ὑπό τύπον θέσεων ὅτι σύμφωνα μέ τήν ὀρθόδοξη θεολογική διδασκαλία:

1. Ὁ Θεός εἶναι (γενικά) δημιουργός καί χορηγός τῆς ζωῆς, καί τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.
2. Ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει καί συνεργεῖ στή δημιουργία ἐνεργοποιώντας τό "κατ' εἰκόνα" καί μέ τήν τεκνογονία (βλ. Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα).

3. Ἡ τεκνογονία στόν ἄνθρωπο εἶναι χαρισματική λειτουργία. Ὁ ἄνθρωπος, δημιουργημένος κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἔχει προορισμό νά γίνει Θεός κατά Χάριν, νά ἐνεργοποιήσει τό κατ' εἰκόνα σέ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἡ τεκνογονία, δηλαδή, δέν εἶναι μόνο μία βιολογική ἀναπαραγωγή, ἕνας ἀπλός πολλαπλασιασμός τοῦ εἶδους (πρᾶγμα πολύ σπουδαῖο καί σημαντικό κι αὐτό). Ἡ τεκνογονία σκοπεύει δυναμικά στήν υἰοθεσία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, τό διατυπώνει μέ τρόπο σαφῆ στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ Εὐαγγελίου του, ὅτι ὅσοι πίστεψαν στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς τήν "ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι" (Ἰωάννου α' 12). Ἡ πίστη ὡς ἀναγέννηση προϋποθέτει τή γέννηση.

4. Σέ περίπτωση ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου νά τεκνοποιήσει, ἔχουμε πολλές φορές προσφυγή στόν Θεό γιά νά θεραπεύσει αὐτήν τήν ἔλλειψη. Ἐτσι ἔχουμε τεκνοποιῖα ἀπό στείρα ζεύγη μέ τήν ἐπέμβαση τῆς Χάρης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπόλυτη αὐτή θεία δημιουργική δυνατότητα φαίνεται καί στή διαβεβαίωση τοῦ Χριστοῦ "ὅτι δύναται ὁ Θεός ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ" (Ματθαίου γ' 9).

5. Παρ' ὅλη τήν ιδιαίτερη ἀγάπη καί μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιά τόν γάμο τῶν ἀνθρώπων, τήν οἰκογένεια καί τά παιδιά "ἄφετε τά παιδιά ἔλθειν πρός με" φανερώνεται στήν ἀγία Γραφή καί ιδιαίτερα στήν Καινή Διαθήκη μιά ὑπέρβαση τῶν φυσικῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν ἐν ὄψει τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστός ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως στή δημιουργία τῆς νέας οἰκογένειας, πού ἔχει τόν Θεό ὡς Πατέρα καί μέλη της ὅσους ποιοῦν τό θέλημά Του.

Οἱ πῶ πάνω πέντε θέσεις μᾶς προδιαθέτουν στό νά ἔχουμε μιά γενική καί σαφῆ ἀντίληψη γιά τό πῶς τοποθετεῖται ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία ἔναντι τῆς τεκνογονίας ἀκολουθώντας μιά μακραίωνα παράδοση στήν διδασκαλία της. Θα ἐτόνιζα ὅτι, ἐνῶ εὐχεται γιά τήν ἀπόκτηση παιδιῶν τά ὁποῖα ὀνομάζει "περιπόθητον χρῆμα", ὀμιλεῖ γιά "καλή τεκνογονία" καί συνδράμει μέ τόν τρόπο της στήν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας γιά παιδιά, δέν τοποθετεῖται ὑπέρ μιᾶς τεκνογονίας "πάση θυσίᾳ". Ἡ ἀτεκνία, ὅταν δέν εἶναι ἐκούσια ἀποφυγή τῶν παιδιῶν, δέν λογίζεται ὡς ὄνειδος καί δέν δικαιολογεῖ τό διαζύγιο. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία χαίρεται μαζί μέ τήν μητέρα "διά τήν χαράν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τόν κόσμον" (Ἰωάννου ις' 21). Παράλληλα εἶναι δυνατόν νά λεχθεῖ, ὅτι (ἡ ἐκκλησία) συμπαρίσταται καί συμμερίζεται τόν πόνο καί τήν λύπη, ἐκείνων τῶν συζύγων, πού δέν μποροῦν νά κάνουν παιδιά.

Θά ἦταν, λοιπόν, δυνατό νά πεῖ κανεῖς, ὅτι μέ πολύ ἐνδιαφέρον παρακολουθεῖ τίς ἐξελίξεις στό πεδίο ἐρευνῶν καί κλινικῶν ἐφαρμογῶν σέ θέματα ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Προβληματισμοί

Στή σημερινή εποχή, εποχή διάχυτης επιθυμίας άποφυγής τής τεκνογονίας καί περιορισμού τών γεννήσεων, μία μερίδα πληθυσμού επιδιώκει τήν πάση θυσία τεκνοποιΐα μέ ποικίλα μέσα.

Ταυτόχρονα, βρισκόμαστε μπροστά στό σύγχρονο φαινόμενο άναπτύξεως νέων μεθόδων καί τεχνικών άναπαραγωγής του άνθρώπου, οί όποίες όμως θέτουν καί μία σειρά βιοϊατρικών, βιοηθικών καί νομικών προβλημάτων καί προβάλλουν στή σκέψη μας ήθικά έρωτήματα πού συνδέονται μέ αυτές τΐς μεθόδους καί τΐς τεχνικές. "Όλ' αυτά άπαιτούν τόν έξ ύπαρχής έπαναπροσδιορισμό τών πλαισίων μιΐς ιατρικής ήθικης καί δεοντολογίας.

Τόσο στόν έπιστημονικό κόσμο όσο καί στόν χώρο τών χριστιανικών εκκλησιών καί τών θρησκευιών γενικότερα έπιχειρείται ή χάραξη κατευθύνσεων, οί όποίες θά εΐναι δυνατόν νά βοηθήσουν στήν άπάντηση τών έγειρομένων έρωτημάτων καί στήν έπίλυση συγκεκριμένων πρακτικών αίτημάτων. Τό χώρο αυτό καλείται νά ύπηρετήσει ή αποκαλούμενη Βιοηθική.

Άσφαλώς δέν εΐναι δυνατόν στά πλαίσια τής παρούσης όμιλίας νά διαπραγματευθούμε όλο τό εύρος τών προβλημάτων πού άπτονται τής βιοηθικής καί τής βιοτεχνολογίας. Θά περιορισθούμε ως επί τό πλείστον σέ μιΐ προβληματική σέ θέματα άναπαραγωγής πού ξεκινάει από δυσκολίες καί προβλήματα πού τό σημερινό ζευγάρι άντιμετωπΐζει για νά φέρει παιδιά στόν κόσμο. Οί βιολογικές καί ιατρικές έπιστήμες προτεΐνουν όρισμένες λύσεις πρός υπέρβαση άναπαραγωγικών δυσκολιών. Οί προτεινόμενες λύσεις μιΐς προβληματΐζουν ως πρός τήν ήθική άποδοχή τους. Τό κύριο έρώτημα πού τίθεται εΐναι κατά πόσον οί λύσεις αυτές, εΐναι δυνατόν νά γίνουν άποδεκτές από τόν σύγχρονο άνθρωπο, καί αν ανταποκρίνονται, σέ μιΐ ήθική τάξη, πού τηρείται επί τη βάσει όρισμένων κριτηρίων καί κανόνων, οί όποιοι ρυθμΐζουν τήν συμπεριφορά. Η προέλευση αυτών τών κανόνων μπορεί νά ποικίλει.

Γενικά, μπορεί νά γίνει άποδεκτό, ότι και οί θρησκείες καί οί Έκκλησίες διατυπώνουν κανόνες συμπεριφοράς πού διαμορφώνουν ένα ήθος ζωής. Η θεολογία, ως συγκεκριμένη εκκλησιαστική λειτουργία, σέ μιΐ σύζευξη θεωρίας καί πράξεως, θεμελιώνει τήν αλήθεια τών ήθικών κανόνων, οί όποιοι στή συνέχεια λειτουργούν ως κριτήρια άποδοχής τών λύσεων.

Άσφαλώς, δέν μπορώ νά υίοθετήσω τήν άποψη, σύμφωνα μέ τήν όποία, ή "Ηθική "παρουσιάζει πάντα ένα πρόβλημα για κάθε προτεινόμενη λύση", ότι κάνει, δηλαδή, προβληματική τή ζωή μας καί τότε άκόμα, όταν διαφαίνονται λύσεις στα τυχόν προβλήματα πού άντιμετωπΐζουμε.

Θεμελιώδης άλλωστε ανθρωπολογική σταθερά, παραμένει ή δυνατότητα λήψεως από τόν άνθρωπο άποφάσεων καί ή έπιλογή, κατόπιν κρίσεως, λύσεως ή λύσεων στα προβλήματά του. Η κρίση αυτή, προϋποθέτει κριτήρια για τήν άποδοχή ή τήν άπόρριψη τών λύσεων. Σ' αυτές τΐς διαδοχικές διαδικασίες πρός λήψη συγκεκριμένης άποφάσεως, τό ήθικόν δέον διαδραματΐζει έναν ουσιαστικό ρόλο. Τό ήθικόν δέον βρίσκεται σέ άμεση σχέση μέ τΐς αλήθειες πού θεμελιώνουν τά κριτήρια.

Μία θεολογική προσέγγιση τῆς ἠθικῆς διαστάσεως τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νά μᾶς κάνει οἰκείους μέ τίς ἀλήθειες αὐτές τίς ὁποῖες καί ὑπαινιχθήκαμε λίγο πῶς πάνω ὑπό μορφῆ θέσεων.

Ἐν ὅμως ἐγγύτερα τό πῶς ἡ τεχνολογία ἀνταποκρίνεται νά καλύψει τίς βαθύτερες ἀνάγκες καί ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου, στήν περίπτωση μάλιστα διαπιστώσεως ἐγγενούς ἀδυναμίας ἐκπληρώσεώς τους.

Ἐπιθυμία καί τεχνολογία

Θεμελιώδης ὁρμή τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται νά εἶναι ἡ ἐπιδίωξή του νά κάνει "τά ἀδύνατα δυνατά". Γιὰ νά τό κατορθώσει μάλιστα αὐτό ἐπικαλεῖται καί ἄλλες δυνάμεις πέρα ἀπό τίς δικές του καί χρησιμοποιεῖ ἐξωτερική βοήθεια. Ἀπό τήν αὐγή τῆς ἀνθρωπότητος διαπιστώνουμε χρήση ὑποτυπώδους ἔστω τεχνολογίας γιά νά φθάσουμε στήν "τεχνολογική ἐπανάσταση" τῶν καιρῶν μας. Ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε νά χειρίζεται σιγά σιγά σχεδόν τέλεια τά ὕλικά καί τά στοιχεῖα πού τοῦ προσέφερε ὁ γύρω του κόσμος ἢ νά κατασκευάζει ὁ ἴδιος ἄλλα ἀπ' αὐτά. Σήμερα, μέ τή "βιολογική ἐπανάσταση" ἔμαθε νά χειρίζεται τά ὄργανα τοῦ σώματός του ὡς ἐξαρτήματα (μεταμοσχεύσεις), νά παρεμβάινει ἀκόμα καί στόν γενετικό του ἐξοπλισμό (γενετική μηχανική).

Ὅλους μᾶς γοητεύει ἡ τεχνολογία, ὅταν μάλιστα μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά ἐκπληρώσουμε βαθύτατες ἀνάγκες καί ἐπιθυμίες πού προβάλλονται ὡς ἀναφαίρετα δικαιώματα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἡ ἐπιθυμία συναντᾷ τήν τεχνολογία πού τήν καθιστᾷ ἐφικτή. Ὁ ἄνθρωπος δέν παραμένει ἀπλῶς στό στάδιο τῆς "παντοδυναμίας τῆς σκέψεως καί τῆς ἐπιθυμίας" ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τήν "παιδική" λεγόμενη "νοοτροπία", ἀλλ' ἐνήλικας πιά στηρίζει ὅλες του τίς ἐλπίδες στήν πράξη πού ἐπιτυγχάνει τό ποθητό ἀποτέλεσμα συνδυάζοντας δύο λογικές. Τήν "λογική τῆς ἐπιθυμίας" πού διατυπώνεται στήν ἀκόλουθη φράση: ἄπαξ καί ἐπιθυμήσω κάτι ἐνδίδω σ' αὐτήν, καί τήν "τεχνοκρατική λογική" πού μπορεῖ νά ὑλοποιήσει στήν πράξη τίς σκέψεις καί τίς ἐπιθυμίες.

Αὐτό ὅμως πού εἶναι ἀπό τήν πλευρά τῆς τεχνικῆς δυνατό εἶναι γιά τόν ἄνθρωπο καί ἐπιθυμητό; Εἶναι μάλιστα καί ὑποχρεωτικό καί δέον; Ἄν ἡ τεχνική μᾶς πει: "Νά τί μποροῦμε νά κάνουμε!" ἐμεῖς θά "πρέπει καί νά τό κάνουμε;"

Πρῖν ὅμως θέσουμε αὐτά τά ἐρωτήματα πού συνιστοῦν αὐτό πού θά ὀνομάζουμε "ἀξιολογική πρόκληση τῆς τεχνολογίας" ὀφείλουμε νά διαπιστώσουμε πῶς "μέ λογισμό καί μ' ὄνειρο" -μέ φαντασία δηλαδή, πού μέχρι πρῖν ἀπό λίγο χαρακτηριζόταν ὡς ἐπιστημονική- ἡ ἱατρική ἐπιστημονική τεχνολογία μπόρεσε νά κάνει πραγματικότητα τρία ὄνειρα τοῦ ἀνθρώπου, στόν τομέα τουλάχιστον πού μᾶς ἀπασχολεῖ:

1. Νά μήν κάνει παιδιά ὅταν δέν τά θέλει (ἀντισύλληψη, στειροποίηση, ἀμβλωση).
2. Νά κάνει παιδιά ὅταν τά θέλει (πάλι ἐναντίον τῆς στειρότητος, τεχνητή γονιμοποίηση, ἐξωσωματική γονιμοποίηση ...).

3. Νά κάνει τά παιδιά πού θέλει (προγεννητική διάγνωση, επιλεκτική ἄμβλωση ἢ ἄμβλωση κατό-
πιν εὐγονικῆς ἐνδείξεως).

Αὐτό πού ἦταν ἓνα μακρυνό καί ἄπιαστο ὄνειρο, σήμερα γίνεται κοντινή καί χειροπιαστή πραγ-
ματικότητα.

Οἱ νέες, ὁμως, δυνατότητες θέτουν νέα προβλήματα καί ἀπαιτοῦν νέες λύσεις. Ἐδῶ καί τριαντα-
πέντε περίπου χρόνια προκύπτουν πλεῖστα ὅσα ἠθικά ἐρωτήματα πού ἀφοροῦν τίς νέες αὐτές νίκες
τῆς τεχνικῆς. Μπροστά μας ἐκτείνεται ἓνα πεδίο ἐντελῶς καινούργιο καί τά ἐρωτήματα πού τίθενται
ἀγγίζουν τά ὅρια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέσα στόν ὀρίζοντα "ἐνός θαυμαστοῦ καί γενναίου κόσμου".
Ἡ χριστιανική ἀλλά καί κάθε ἄλλη φιλοσοφική ἢ καί θρησκευτική παραδοσιακή ἠθική βρῖσκεται
μπροστά σέ δυσεπίλυτα προβλήματα πού δέν ἐπιδέχονται εὐκόλες λύσεις καί ἀποφάσεις, οὔτε ὁμως
καί ἀναβολές.

Ἐν ἠθικός προβληματισμός ἔτσι ὅπως σκιαγραφεῖται, παρουσιάζεται ὡς εὐκαιρία καί δυνατότητα
νά διερωτηθοῦμε ὅλοι μας κατά πόσο μπορεῖ ἡ παραδοσιακή ἠθική εἶτε φιλοσοφική εἶναι αὐτή εἶτε
θρησκευτική νά εἶναι δεσμευτική γιά τίς ἐφαρμογές τῆς σύγχρονης τεχνολογίας σέ θέματα ἀναπαρα-
γωγῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐάν, δηλαδή, οἱ ἐπικρατοῦσες μέχρι σήμερα ἠθικές ἀρχές προσανατολίζουν τά ἄτομα καί τίς
κοινωνίες νά πάρουν ἀποφάσεις μέ τίς ὁποῖες ρυθμίζουν βαθύτερες ἀνάγκες, ἐπιθυμίες καί δικαίω-
ματα πρὸς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, ποῖο ἢ ποιός θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά (μας) βοηθήσει τούς
ἀνθρώπους στή λήψη ἀποφάσεων γιά θέματα πού ξεφεύγουν ἀπό λύσεις πού ἔχουν ἤδη δοθεῖ;

Ἐπάρχουν ἄραγε στοιχεῖα στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος καί τῆς ἠθικῆς πού νά ἐπιτρέπουν νά
ἀντιμετωπίσουμε καινοφανῆ -νέα τουλάχιστον ὡς πρὸς τίς δυνατότητες λύσεων- προβλήματα πού
συνδέονται μέ τήν ἀναπαραγωγή τοῦ ἀνθρώπου;

Πῶς εἶναι δυνατό νά ἐξισορροπηθοῦν:

- ἡ τάση γιά πρόοδο,
- ἡ κάλυψη βαθύτερων ἀνθρώπινων ἀναγκῶν καί ἐπιθυμιῶν μέ
- τήν ἀναζήτηση ἐνός ἠθικοῦ δέοντος πού διαμορφώνει τό ἀνθρώπινο ἦθος;

Ἐναντι τοῦ περιορισμοῦ πού ἡ ἠθική φαίνεται ὅτι θέλει νά ἐπιβάλλει στήν ἐπιστήμη, ἀπαγορευό-
ντάς τῆς νά εἰσχωρήσει στά μυστήρια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τίθεται τό ἀκόλουθο ἐρώτημα: πᾶνω σέ
τί στηρίζεται ἡ ἠθική γιά νά μιλάει μέ τόση αὐθεντία πᾶνω σέ αὐτά τά ζητήματα; Ἐν ὀνόματι τίνος,
ποιῶν ἀρχῶν, ποιῶς ἰδεώδους ἀντιλήψεως γιά τόν ἀνθρώπο μπορεῖ ν' ἀντιταχθεῖ σ' αὐτούς τούς
νέους πειραματισμούς; Αὐτό τό ἐρώτημα ἀξίζει νά τό προσέξουν σοβαρά οἱ εἰδικοί, ἀλλά καί κάθε
ἄνθρωπος πού ψάχνει γιά ἓνα καλλίτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος, γιά ἓναν καλλίτερο κόσμο. Θά
ἦταν ὁποδῆποτε ἀναγκαῖο καί χρήσιμο νά ἔχουν ἤδη ἐκφρασθεῖ οἱ θεολόγοι καί οἱ ἠθικοί ἐπιστήμο-
νες ἔχοντας μελετήσει τίς νέες ἐξελίξεις τῆς ἐπιστήμης πρῖν αὐτές γίνουν πραγματικότητα: νά ἔχουν
διατυπώσει τίς παρατηρήσεις καί τίς ἠθικές κρίσεις τους πρῖν ἐγκατασταθεῖ μία κατάσταση πανικοῦ.

Πολλοί απ' αυτούς έχουν διερωτηθεί αν έπρεπε νά μιλήσουν πολύ πριν ή εϋθύς αμέσως. Άρκετοί πάντως έχουν πάρει ήδη θέση πάνω στις νέες αυτές επιστημονικές εξελίξεις. (Άν και τά προηγουμένα θά προϋπέθεταν τήν άνύπαρκτη ως σήμερα αίσθηση συγγένειας μεταξύ τών επιστημών, όπως και τήν αίσθηση τής ανάγκης από τόν ένα γιά τήν ύπαρξη, άρα και τή γνώμη του άλλου.)

Άνησυχίες

Ίσως όμως, σ' αυτό τό σημείο, θά έπρεπε, αφήνοντας κατά μέρος τίς γενικές θεωρήσεις νά πλησιάσουμε τόν συγκεκριμένο άνθρωπο πού έρχεται ένωπιόν μας μέ συγκεκριμένα αίτήματα ύπερβάσεως τών δυσκολιών του σέ θέματα τεκνογονίας και απαιτεί από εμάς διεξόδους πού νά μπορέσουν νά εκπληρώσουν τήν έπιθυμία του. Τί δυνατότητες διαθέτουμε από πλευράς ήθικης παραδόσεως, ώστε νά ανταποκριθούμε στο έρώτημά του και νά δώσουμε απάντηση; Αυτό βέβαια δέν θά μπορέσει νά γίνει ή δέν πρέπει νά γίνει χωρίς κάποιες προϋποθέσεις:

- Από τή μία πλευρά δέν μπορούμε νά δώσουμε τήν έντύπωση ότι ήδη κατέχουμε τίς απαντήσεις σέ αυτά τά καινούργια έρωτήματα και ότι έχουμε τό μονοπώλιο τών λύσεων. Είηαι άσφαλώς άναγκαίος ό ειλικρινής και άνοιχτός διάλογος άνάμεσα σέ έρευνητές, γιατρούς, νομικούς, θεολόγους και έκκλησιαστικούς ύπευθύνους.

- Από τήν άλλη πλευρά επιβάλλεται όπωσδήποτε έξαιρετική σύνεση και διάκριση εϋθύς ως άγγίζουμε τόν άνθρωπο στις πρώτες-πρώτες άρχές του και τίς έπιθυμίες του.

Ποιός θά μās έγγυηθεί ως προς τίς βιολογικές και ψυχολογικές συνέπειες τής έπεμβάσεώς μας και ποιός θά εξασφαλίσει τή σωματική και ψυχική ύγεια παιδιών και γονέων; Νά κάτι στο όποιο όφείλουμε νά είμεθα πολύ προσεκτικοί.

Νά γιατί ίσως εκτός από τό ένδιαφέρον πού όπως είδαμε ή Όρθόδοξος Έκκλησία έπιδεικνύει προς τίς εξελίξεις άνησυχεί άναφορικά μέ τίς παρεμβάσεις τής νέας τεχνολογίας στο χώρο τής αναπαραγωγής, και αυτό γιά λόγους πού έχουν άμεση ή έμμεση σχέση μέ άρχές τής χριστιανικής άνθρωπολογίας, ιδιαίτερα δέ τής άνθρωπολογίας τών φύλων, του γάμου και τής οικογενείας, γιατί:

1. Άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο απ' αυτές τίς παρεμβάσεις, συνεπάγονται συγκεκριμένους γιά τό παρόν και άκαθόριστους γιά τό μέλλον κινδύνους.

2. Υποθάλλουν έναν κατακερματισμό τής άνθρώπινης σεξουαλικότητας και γονιμότητας (ή γονιμότητα συντελείται έρήμην τών σεξουαλικών σχέσεων).

3. Προσκορούν, θίγουν και προσβάλλουν θεμελιώδεις θεολογικές άντιλήψεις γιά τόν άνθρωπο, όπως αυτές πού άφορούν:

- α) τίς σχέσεις τών φύλων μέσα στο γάμο (συγκλήρωση του βίου παντός, πίστη συζυγική, άνάληψη τών άτελειών και τών δυσκολιών)

- β) τήν ύπόσταση του έμβρύου ως ψυχοσωματικής όντότητας από τής στιγμής τής συλλήψεως

γ) τήν εϋθύνη για τήν ἀκεραιότητα τῆς ἀνατροφῆς καί τῆς ψυχικῆς υἰγείας τῶν παιδιῶν, πού συνδέεται

δ) μέ τίς διαπροσωπικές σχέσεις τοῦ ζευγαριοῦ καί τοῦ παιδιοῦ πρός "τρίτους" (δότες, φέρονσες ἢ ὑποκαθιστώσες μητέρες, ἰατρικό προσωπικό, κλπ.)

ε) τίς ἔσχατες ἐπιπτώσεις πάνω στή ζωή τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν καί τίς δυνατότητες ἐκμεταλλεύσεως καί χειρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπό κυβερνήσεις, πολιτικές ὁμάδες καί κόμματα ἢ καί ἀπλοῦς ἐκβιαστές κλπ.

Πέραν ὁμως ἀπ' ὄλες αὐτές τίς διαπιστώσεις, ἕνα πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σ' αὐτές τίς νέες ἐπιστημονικές δυνατότητες τῆς βιολογίας καί τῆς ἰατρικῆς, οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς ἔχουν ὡς ἐπακόλουθο ὀρισμένα νέα προβλήματα, ἀλλά καί προσφέρουν νέες λύσεις σέ χρόνιες ἢ προσωρινές δυσκολίες τῶν ζευγαριῶν νά τεκνοποιήσουν.

Θέσεις καί στάσεις

Ἔτσι ὅπως εἶναι τά πράγματα, εἶναι καιρός πλέον νά θέσουμε ἐκ νέου μία βασική ἐρώτηση πού συνοψίζει ὅλα τά διάχυτα ἐρωτήματα πού πλανῶνται στόν ὀρίζοντα καί πού συνέχουν τίς γνωστικές, τίς συναισθηματικές καί τίς βουλευτικές λειτουργίες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἡ ἐρώτηση εἶναι ἢ ἀκόλουθη.

Πῶς εἶναι δυν ἴπὸν νά ἐξισορροπήσουν καί νά ἑναρμονισθοῦν:

- ἡ τάση για περισσότερη γνώση καί πρόοδο
- ἡ κάλυψη βαθυτέρων ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν με
- τήν ἀναζήτηση ἑνός ἠθικοῦ δέοντος πού διαμορφώνει τό ἀνθρώπινο ἦθος;

Οἱ ἀπαντήσεις καί οἱ γνώμες ὡς πρός αὐτήν τήν τριπλῆ ἐρώτηση, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἐπιδέχονται περισσότερες ἀπό μία ἀντιμετωπίσεις.

Ἄλλοι χαιρετίζουν τίς καινούργιες δυνατότητες λύσεων σάν ἕνα χαρμόσυνο μήνυμα, για τό ξεπέραςμα μιᾶς βαθειᾶς ἀνάγκης, πού βιώνεται ὡς ὑπαρξιακή ἔλλειψη, καί προσκαλοῦν ἐπιστήμονες καί ζευγάρια ἢ καί μεμονωμένα ἄτομα νά ἐκμεταλλευθοῦν τίς προσφερόμενες εὐκαιρίες.

Ἄλλοι πάλι, θετικά προσανατολισμένοι, δέν παύουν ἐντούτοις νά διστάζουν ὡς πρός τίς ἐνδεχόμενες μελλοντικές συνέπειες, ἐφόσον δέν μποροῦν ἀπό τώρα νά ἐλεγχθοῦν στήν πληρότητά τους, ἰδιαίτερα μάλιστα πού οἱ πειραματισμοί γίνονται στόν ἄνθρωπο.

Ἄλλοι, ἔχοντας τήν πεποίθηση, ὅτι οἱ παρεμβάσεις αὐτές ἐγγίζουν στήν οὐσία του τόν ἄνθρωπο καί μποροῦν νά ἐπιφέρουν βαθυτάτες ἀλλοιώσεις στίς τωρινές ἀλλά καί στίς μελλοντικές σχέσεις τῶν ζευγαριῶν, τῶν παιδιῶν καί τῶν κοινωνιῶν παρόλο ὅτι συμπαθοῦν τήν ἐπιθυμία τους καί ἀναγνωρίζουν τήν ὑφιστάμενη ἔλλειψη παιδιῶν ὡς ἀτέλεια στήν ἔνωση ἑνός ἄνδρα καί μιᾶς γυναί-

κας συνιστοῦν ἐπιφυλακτικά ἢ καί ἀνεπιφύλακτα τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τέτοιου εἶδους ἐνεργειῶν. Στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου, λέγουν, ἡ σεξουαλικὴ συνενῦρεση προσδίδει ἓνα "σύν" στὴν ποιότητα τῆς τεκνογονίας. Ἐπὶ προσωπικοῦ ἐπιπέδου δέχονται, ὅτι ἡ ἄσκηση συμβουλευτικῆς καθοδηγήσεως εἶναι "ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ" γιὰ τὴ συμπαράσταση σ' ἐκεῖνα τὰ ἄτομα ποῦ ἀντιμετωπίζουν τὴν πρόκληση τῆς σύγχρονης τεχνολογίας γιὰ τὴν ἀλύψη βαθύτατων ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν.

Ἡ ἄσκηση ὁμῶς μᾶς τέτοιας συμβουλευτικῆς ἐνέχει πολλές δυσκολίες, καὶ ἀπὸ τὴν μεριά τῶν συμβούλων καὶ ἀπὸ τὴν μεριά τῶν συμβουλευομένων. Ἰδιαίτερα μάλιστα, ὅταν δὲν ἔχουν ξεπεραστεῖ ἀλλὰ καὶ δὲν ἔχουν ἀποσαφηνιστεῖ τὰ ἠθικὰ διλήμματα ποῦ προκύπτουν, σὲ τυχόν ἐπιλογές ποῦ ὀφείλουν νὰ κάνουν γιὰτροὶ καὶ πελάτες τους σὲ πλῆθος θεμάτων. Ἀναφέρω μερικὰ ἀπὸ αὐτά:

1. τὴν ἀντισύλληψη
2. τὴν προγεννητικὴ διάγνωση
3. τὸν καθορισμὸ καὶ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ φύλου
4. τὴν ἄμβλωση
5. τὴν τεχνητὴ σπερματέγχυση (in vivo)
6. τὴν ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση (in vitro)
7. τίς φέρουσες μητέρες
8. τίς ἀντικαθιστώσες ἢ ἀναπληρωματικὲς μητέρες, κλπ.

Σ' αὐτὰ τὰ προβλήματα θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ὅλα ἐκεῖνα ποῦ συνδέονται μὲ τὴν ἠθικότητα ἐρευνητικῶν σχεδίων, τὰ ὁποῖα σκοπεοῦν στὴν τελειοποίηση μεθόδων καὶ τεχνικῶν, ποῦ θα ἐφαρμοστοῦν γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν πιὸ πάνω ἀναπαραγωγικῶν ἀτελειῶν.

Ἀναζήτηση κριτηρίων

Μέ ποιά κριτήρια ἐν τούτοις θὰ στοιχειοθετηθεῖ αὐτὸ τὸ ἠθικὸ δέον ποῦ θὰ διαμορφώσει τὸ ἀνθρώπινο ἦθος; Μέ ποιά κριτήρια ὁ "ἠθικός ἐπιστήμονας" ἀλλὰ καὶ ὅλοι ἐμεῖς θὰ ἀντιμετωπίσουμε τίς παλαιῆς αὐτὲς ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου μὲ τίς νέες μορφές ἐπιλύσεων ποῦ προτείνει ἡ σύγχρονη πραγματικότητα;

Γιὰ ὀρισμένους εἶναι ἀλήθεια ὅτι πηγὴ ἐμπνεύσεως θὰ ἀποτελέσει ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Στὴν Ὁρθόδοξη Ἑλλάδα τῆς ἔσχατης δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἡ πίστη παίξει ἀκόμα ἔστω καὶ μὴ συνειδητὰ ἓνα σημαίνοντα ρόλο στὴ συνείδηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ προσδιορίζει ἐπίσης κανόνες συμπεριφορᾶς καὶ ἀξιολογήσεως προσώπων, πράξεων καὶ καταστάσεων.

Πῶς θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, νὰ θέσουμε τίς βάσεις ποῦ θα μᾶς βοηθήσουν νὰ διερμηνεύσουμε τὰ στοιχεῖα ποῦ μᾶς προσφέρει ἡ μακροαῖωνη Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ νὰ συνοδεύσουμε μὲ αὐτὰ στὸν βίο τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, μὲ τὴν ἴδια ἐνάργεια καὶ φιλανθρωπία;

(Στό σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμίσουμε την ανάγκη σοβαρής, νηφάλιας, έμπεριστατωμένης, αγαπητικής, συγχωρητικής, φιλόανθρωπης, ευαίσθητης, νοήμονος, ταπεινής -ώς προς την έκφρασή της- αλλά και ταπεινόφρονος -ώς προς την προσέγγιση των επιστημονικών επιτευγμάτων- υπεύθυνης μελέτης και με προσεχγή και ίκεσία αναγνώνιας αναζήτησης δρόμων αντιμετώπισης και ανακούφισης των έμπεριστατων σύγχρονων ανθρώπων.)

Για άλλους τό ζήτημα δέν είναι πλέον τί λέει ή πίστη, αλλά να γνωρίζουμε πώς θά ενεργήσουμε όταν δέν υπάρχει πιά πίστη, πώς να βροῦμε μιὰ συνάφεια και συνοχή στίς ένεργειές μας όταν δέν υπάρχουν πιά σημεία αναφορᾶς και βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα κενό πλαίσιο αναφορᾶς. Τό ένδιαφέρον, λοιπόν, τοποθετείται πρίν απ' όλα προς την κατεύθυνση τής γνωσιολογίας και τής φιλοσοφικής ήθικης. Δέν θεωρω όμως σκόπιμο να έπεκταθῶ στή θεώρηση του θέματος απ' αυτή τή σκοπιά.

Τά πράγματα δέν είναι καθόλου απλά. Άκόμα και με την ίδρυση κέντρων βιοϊατρικής ήθικης ή και συνδέσμου τέτοιων κέντρων, ο δρόμος θά είναι μακρύς, ἔως οτου καταλήξουν οι διάφορες επιστήμες, κατόπιν διεπιστημονικού διαλόγου, σέ συγκεκριμένα συμπεράσματα και λύσεις κοινής αποδοχής. Άκόμα και αν εκπρόσωποι του κλήρου και τής θεολογικής επιστήμης μετέχουν σέ επιτροπές Ιατρικής ήθικης και βιοηθικής ή στρογγυλά τραπέζια και κύκλους ειδικών μορφωτικών εκδηλώσεων όπως ή άποψινή κατόπιν ειδικής προετοιμασίας τους σέ ζητήματα βιοϊατρικής ήθικης κατά τίς σπουδές τους, είναι δύσκολο να υποστηρίξουν και να επιβάλουν τίς απόψεις τους. Πιθανόν να είναι χρήσιμο, να εμφανισθῶν ὡς σύμβολα μιᾶς "διαφορετικής πραγματικότητας", πού ἔχουν ὡς ρόλο τους, να προφέρουν έναν προφητικό λόγο έμπνεόμενο από αυτήν ακριβῶς την "διαφορετική πραγματικότητα".

Ό λόγος τους αυτός θά βασίζεται σ' έναν αποκαλυμμένο λόγο πού αυτόν καταθέτουν και γι' αυτόν δίνουν μαρτυρία. Μαρτυρία για την αξιοπρέπεια και την μοναδικότητα του ανθρώπινου προσώπου, πού ο Θεός τό γνωρίζει "ἔξ ἄκρας συλλήψεως", όταν ακόμα βρίσκεται στην κοιλιά τής μητέρας του ὡς ἄμορφο ἔμβρυο ("τό άκατέργαστόν μου είδοσαν οι ὀφθαλμοί σου" αναφέρει ο ψαλμωδός ρλη' 16) και τό προστατεύει από τότε (στίχος 13).

Όταν θελήσουν όμως να εκπροσωπήσουν υπεύθυνα αυτόν τόν λόγο, ή υπευθυνότητά τους αυτή δοκιμάζεται καθημερινά στην αντιπαράθεσή τους κατά τό διάλογο με τίς βιοϊατρικές, φιλοσοφικές, ψυχολογικές και άλλες επιστήμες του ανθρώπου, την επίσημη όταν είναι διατυπωμένη διδασκαλία τής Έκκλησίας τους, τίς προσωπικές θεολογικές τους ἑρμηνείες και τίς απόψεις των μεμονωμένων γιατρῶν και λοιπῶν επιστημόνων, αλλά και όλων ἐκείνων πού προστρέχουν στή συμβουλή και στή γνώμη τους.

Στό τέλος αυτής τής ὁμιλίας ὀφείλω να ὁμολογήσω δι μοιάζω μ' ἐκείνον τόν πρωταγωνιστή ενός άγγλικού κινηματογραφικού ἔργου, πού ἔφερε τόν παράδοξο τίτλο: "ὁ ἄνθρωπος πού νόμιζε ότι ανέβηκε ένα λόφο και κατέβηκε ένα βουνό". Με αυτό θέλω να πῶ ότι αισθάνθηκα και δύσκολα και εὔκολα κατά την ανάπτυξη του θέματος. Δέν ξέρω τί θά ήταν πιό εὔκολο ή προτιμότερο: ν' ανέβαινα ένα βουνό και να κατέβαινα ένα λόφο;

Ἡ συζήτηση θά τό δείξει!